

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Jumayeva Dilorom Ernazarovna

Toshkent viloyati

Nurafshon shahar

48-umumiy o'rta ta'lim maktabi

boshlang'ich ta'lim metodbirlashma rahbari,

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotasiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiga qo'yilgan talablar tahlil etilgan..*

Kalit so'zlar: *O'quvchilar, nutq, talab, mantiqiylik, jarayon.*

*Til – shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir.
Agar nutq noma'qul bo'lib chiqsa – tilning ofatidir.*

Alisher Navoiy.

O'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi:

1. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin. Hikoya yoki insho o'quvchilar uchun yaxshi ma'lum bo'lgan dalillar, ularning kuzatishlari, hayotiy tajribalari, kitoblardan, rasmlardan, radio eshittirish va teleko'rsatuvdan olgan ma'lumotlari asosida tuzilsagina mazmunli bo'ladi. Bolalar bilmagan narsa, ko'rmagan voqea-hodisalar haqida yetarli tayyorgarlilarsiz so'zlashga yo'l qo'yilsa, nutq mazmunsiz chiqadi. Nutq o'stirish metodikasi hikoya, insho uchun ma'lumotlarni puxta tayyorlashni, ya'ni ma'lumot yig'ish, uni muhokama qilish, to'ldirish, asosiy mazmunni ajratish, zaruriy izchillikda joylashtirishni talab qiladi. Albatta, bunda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlari ham hisobga olinadi.

2. Nutqda mantiqiylik bo'lsin. O'quvchilar nutqi mantiqan to'g'ri bo'lishi, fikr izchil, asosli bayon etilishi, asosiy o'rinlar tushirib qoldirilmasligi va o'rinsiz takrorga, mavzuga taalluqli bo'lmagan ortiqchalikka yo'l qo'yilmasligi talab etiladi. Nutqning mantiqiyliги narsa, voqea-hodisalarni yaxshi bilish bilan belgilanadi, mantiqiy xato esa ma'lumotlar mazmunini aniq bilmaslik, mavzuni o'ylamasdan noqulay tanlash natijasida kelib chiqadi. Bu ikki talab nutqning mazmuni va qurilishiga taalluqlidir.

3. Nutq aniq bo'lsin. O'quvchi dalillar, kuzatishlar, taassurotlarini haqiqatga mos ravishda oddiy bayon etibgina qolmay, shu maqsadning eng yaxshi til vositalaridan (so'z, zo'z birikmasi, gaplardan) foydalangan holda maxsus tasvirlar bilan ifodalashga o'rgansin.

4. **Nutq til vositalariga boy bo'lsin.** Mazmuni aniq ifodalash uchun o'quvchi nutqi til vositalariga boy bo'lishi, u har qanday vaziyatda ham kerakli sinonimlardan, xilma-xil tuzilgan gaplardan mazmunga mosini tanlab foydalana olish ko'nikmasiga ega bo'lishi zarur. Albatta, boshlang'ich sinf o'quvchilariga til boyligi yuzasidan yuqori talab qo'yib bo'lmaydi, ammo o'qituvchi o'quv ishlarida ularning so'z boyligini oshirib borishni har vaqt ko'zda tutishi kerak.

5. **Nutq tushunarli bo'lsin.** Og'zaki nutq eshituvchiga, yozma nutq esa uni o'quvchiga tushunarli bo'lishi zarur. So'zlovchi yoki yozuvchi nutqini eshituvchining yoki o'quvchining imkoniyatini, qiziqishini hisobga olgan holda tuzsa, uni hamma birdek, hech qiyinchililarsiz tushunadi.

6. **Nutq ifodali bo'lsin.** Agar nutq ifodali, ya'ni jonli, ishontiradigan bo'lsa, eshituvchiga yoki o'quvchiga ta'sir etadi. Og'zaki nutq eshituvchiga intonatsiya orqali ta'sir etsa, og'zaki nutq ham, yozma nutq ham tinglovchi va o'quvchiga hikoyaning umumiy ruhi, dalillar, tanlangan so'zlar, ularning emotsionalligi, tuzilgan jumla, iboralar yordamida ta'sir etadi. Nutqning tushunarli va ifodali bo'lishi har qanday shevaga xos va ortiqcha so'zlardan xoli bo'lishini taqozo etadi.

7. **Nutq to'g'ri bo'lsin.** Maktab o'quvchilari uchun nutqning adabiy til me'yorlariga mos va to'g'ri bo'lishi alohida ahamiyatga ega. Yozma nutq grammatika, imlo va punktuatsiya jihatdan, og'zaki nutq esa orfoepik jihatdan to'g'ri tuzilishi talab etiladi. Nutqning to'g'ri bo'lishi uchun so'z tanlash va nutq logikasi katta ahamiyatga ega.

Yuqorida sanab o'tilgan talablar o'zaro bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ta'lim tizimida kompleks ravishda amalga oshiriladi. Nutq – oquvchilar tafakkurini o'stirishdagi muhim vosita. Nutq fikrni bayon etish vositasi bo'libgina qolmasdan, uni shakllantirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosiy vazifasini bajaradi, uni o'stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Aqliy faoliyat tizimini egallash asosidagina nutqni muvaffaqiyatli o'stirish mumkin.

Shuning uchun o'quvchilar nutqini o'stirishda ma'lumotlarni tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga tegishlisini tanlash, joylashtirish va mantiqiy fikrlashga yo'naltiriladigan ish turlariga katta ahamiyat beriladi. Tafakkur til ma'lumotlari yordamida nutqiy shakllantirilsa va bayon etilsgina, muvaffaqiyatli o'sadi. Tushuncha so'zlar yoki so'z birikmalari bilan ifodalanadi, shunday ekan, u til vositasi bo'lgan so'zda muhim aloqa ma'lumotiga aylanadi. Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqni yaratadi. "Nutq tafakkur bilan chambarchas bog'langandir. Nutq bo'lmasa, tafakkur ham bo'lmaydi – til ma'lumoti bo'lmasa, fikrni ifodalab berib bo'lmaydi"

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Q. Abdullayeva , K. Nazarov , Sh. Yo`ldosheva. Savod o`rgatish darslari. – T.; “O`qituvchi” , 2007-yil
2. Q. Shodiyeva . Nutq o`stirish.-T.; “O`qituvchi” , 2008-yil